

PATRIJS

Perdix perdix

(foto Michel Geven / Buiten-beeld)

Beschermingsstatus

Rode lijstcategoriën

Beschermingsstatus

Habitatrichtlijnsoort

Vogelrichtlijnsoort

Belangrijke leefgebieden

Korte soortbeschrijving

Soortkenmerken

Patrijzen vallen op door hun ronde lichaam en kop en korte, ronde vleugels. De kop is oranjebruin gekleurd, terwijl de nek evenals de onderdelen grijs gespikkeld zijn. De buitenste staartpennen zijn kastanjebruin. Kruin, achterhoofd en bovendelen zijn bruin, met kastanjebruine banden t.h.v. nek, stuit en flanken. Het mannetje draagt een brede, hoefijzervormige, donkerbruine vlek op de buik, die bij het vrouwtje quasi afwezig is. Hij vliegt snel, meestal laag en met snelle vleugelslagen die met een glijvlucht worden afgewisseld.

Ecologie

Patrijzen eten zowel plantaardig (groene bladeren van grassen, granen, klavers en onkruiden) als dierlijk voedsel, maar de jongen leven de eerste weken louter van insecten en ander klein gedierte. Foerageren doen ze meestal in de schemering.

De vogel bouwt zijn nest op een goed verscholen plaats op de grond. Het vrouwtje bebroedt meestal een tiental eieren terwijl het mannetje het nest beschermt.

S84

Biotoopvereisten

Patrijzen zijn standvogels en hebben een voorkeur voor open ruimten, zoals open agrarisch gebied, heidevelden en hoogvenen. Akkerlanden zijn bij ons het meest in trek, vooral als ze worden afgewisseld met ruige dijken, slootranden, wegbermen en houtwallen. De aanwezigheid van wilde plantengroei met insecten en zaden is bijzonder belangrijk.

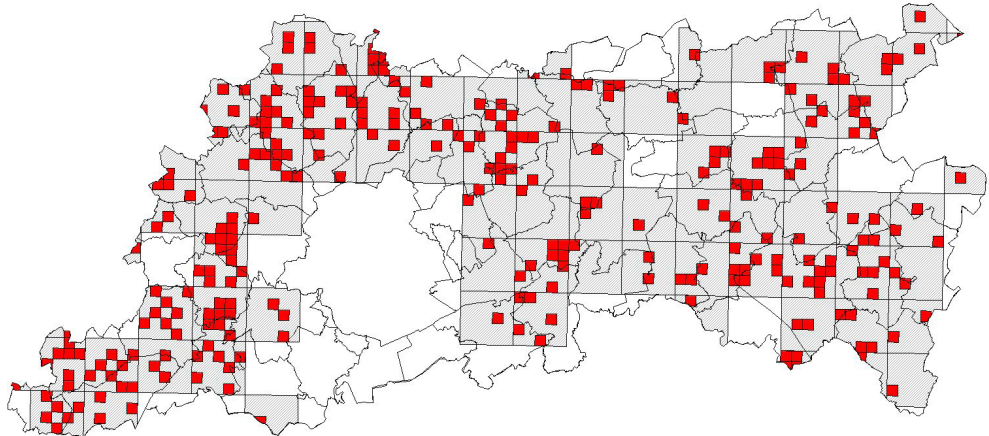
Populatie-uitwisseling en natuurverbindingen

De Patrijs is een territoriumhoudende standvogel en heeft slechts een beperkt actiegebied afhankelijk van de structuur van de omgeving. Hun leefgebied is relatief klein en ligt doorgaans onder de 100 ha. De aanwezigheid van dekkingrijke terreinstructuren die ook nestgelegenheid verschaffen, bepaalt in belangrijke mate de aantallen.

Voorkomen in de provincie Vlaams-Brabant

Regionale verspreiding

De soort broedt zowat overal in Vlaanderen en het verspreidingsgebied is vrij aaneengesloten. Enkel in de bosrijke regio's is hij afwezig of slechts beperkt aanwezig. De grootste dichtheden worden in de westelijke helft van Vlaanderen gevonden en dit beeld tekent zich ook in Vlaams-Brabant af. De hoogste broeddichtheden worden er vastgesteld in de Zandleemstreek en in de driehoek Geraardsbergen-Ninove-Halle (Pajottenland).

Inventarisatieonderzoeken

- Algemeen soortenverspreidingsonderzoek door het bijhouden van waarnemingen via de website waarnemingen.be.
- Project Algemene BroedvogelMonitoring (INBO, Vlaamse vogelwerkgroep Natuurpunt en Natuurpunt Studie).
- Project PuntTransectTellingen (INBO).

Knel- en aandachtspunten

- De meeste landbouwgebieden herbergen weliswaar nog Patrijzen maar het aantal broedparen loopt zienderogen terug. Belangrijkste reden is het verdwijnen van het gevarieerde cultuurlandschap door intensivering van de landbouw. Dit uit zich in een afname van insecten en onkruiden. Door vroegere maaitijden van hooilanden worden de legfels en de jongen uitgemaaid.
- De Patrijs behoort tot het jachtwild en wordt nog steeds bejaagd.

Overzicht maatregelen

H2.1.	Aanleg van akkerreservaten en wildakkers
H2.2. - 2.8.- 2.10 - 2.11.	Aangepast randenbeheer en braaklegging
H2.4.	Aanleg van zonneranden/behoud van aardewegen
H2.5.	Gewaskeuze en vruchtafwisseling
H11.1.	Aanleg van een houtkant, heg of haag

S84.1.	Faunaranden
S84.2.	Overhouden van wintervoedsel
S84.3.	Verschaffen van nestgelegenheid en dekking
S84.4.	Keerbermen
S84.5.	Aangepaste maaiwijze
S84.6.	Voorzien van maalsteentjes

Landschaps- en habitatgerichte maatregelen

H2.1. Aanleg van akkerreservaten en wildakkers.

Akkers met een verscheidenheid aan zaadrijke gewassen zoals granen zijn veel functioneler dan de gebruikelijke homogene wildakkers. Bij de aanleg van wildakkers voor Patrijs moet niet alleen in plantenrijk voedsel worden voorzien maar evenzeer in voldoende hoog insectenaanbod voor de kuikens in het voorjaar. Het overhouden van maïsstroken als wintervoedsel heeft voor de Patrijs geen enkele zin.

H2.2. - 2.8.- 2.10 - 2.11. Aangepast randenbeheer en braaklegging.

Een op natuurwaarden gericht akkerrandbeheer met kruidenrijke randstroken en overhoekjes die bij voorkeur aansluiten op lineaire landschapselementen (zie maatregel S85.1. Maatregelen voor zomervoedsel – faunaranden). Daarbij hoort ook een stopzetting, extensivering en/of gerichte(re) toepassing van bestrijdingsmiddelen in de akkerrandzones (zie verder). Kruidenrijke overhoekjes en stoppelakkers (met graanresten) dienen als dekking en voedsel gedurende de wintermaanden. Akkerranden mogen niet voor 15 juli worden gemaaid. De kuikens zijn in deze periode nog veel te kwetsbaar.

H2.4. Aanleg van zonneranden/behoud van aardewegen.

Er bestaat een positief verband tussen de aanwezigheid van aardewegen en het voorkomen van akkervogels. Binnen goede akkervogelgebieden is het verharderen van landbouwwegen daarom niet aangewezen. Onverharde wegen worden gebruikt voor het drogen van de veren en het dons van de kuikens of voor het nemen van stofbaden. Ook het behoud van wegkanten is essentieel.

H2.5. Gewaskeuze en vruchtafwisseling.

De Patrijs broedt vaak in akkerranden en zoekt er ook naar voedsel. Een afwisseling van teelten en een kleinschaligere percelering zorgen ervoor dat meer vogels zich in een gebied kunnen vestigen.

Foto: Randen die aansluiten op een haag, zoals hier te Bertem, zijn voor de Patrijs het meest geschikt. (Foto: VLM)

H11.1. Aanleg van een houtkant, heg of haag.

Patrijzen schuilen graag in de vegetatie langsheen heggen waarvan de onderste takken als een scherm boven de vegetatie hangen. In de regel heeft de Patrijs minimaal 15 m aaneengesloten haag per ha nodig in het geval geen andere dekkinggevende vegetatie aanwezig is. Wanneer ook gras- en ruigtedekking aanwezig is, kunnen ook kleine struikengroepen en individuele struiken voor de nodige dekking zorgen. Soorten als Sleedoorn, Meidoorn, Wilde liguster en Hondсроos zijn voor de aanleg van een haag uitstekend geschikt. Een veelheid aan verspreid liggende kleine hegstructuren is vaak beter dan één enkele lange heg (zie ook maatregel S85.3. Verschaffen van nestgelegenheid en dekking).

Soortgerichte maatregelen

S84.1. Faunaranden.

Volwassen Patrijzen eten het jaar door vooral (onkruid)zaden en kiemplantjes. De kuikens daarentegen zoeken in hun eerste levensweken op eigen kracht naar kleine insecten waaronder vooral rupsen, kevers, bladluizen en mieren. Een ruim insectenaanbod is nodig voor hun overleven. Volgende maatregelen verschaffen gedurende de zomer voedsel aan Patrijzen in alle levensfasen:

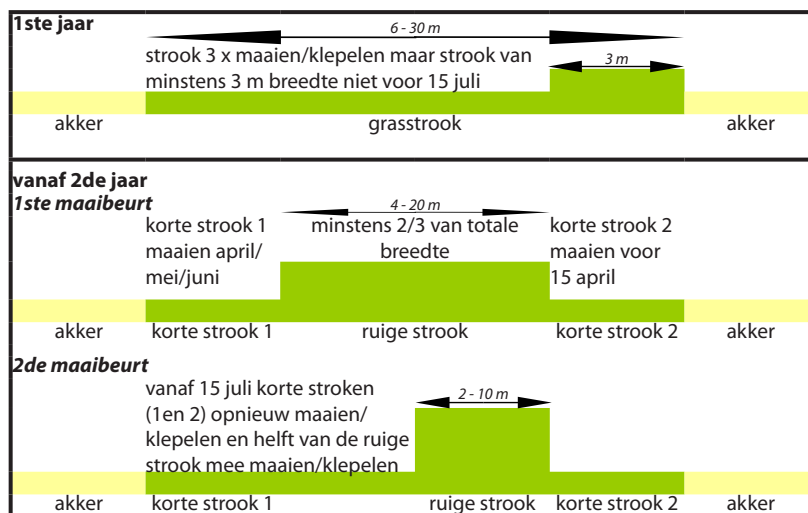
- in stand houden of ontwikkelen van halfnatuurlijk kruidenrijk grasland of brede berm door niet te bemesten, geen pesticiden te gebruiken, laat te maaien en het maaisel af te voeren. Ook stroken en overhoekjes met meerjarig gras zijn voor de Patrijs geschikt zolang er geen vervilting van de grasmat plaatsvindt maar een min of meer open vegetatiemat achterblijft. Daarom lenen zich pollenvormende grassen goed als patrijzenhabitat;
- onbespoten akkerranden, vooral van granen, met een voorkeur voor zomergraan; het onderzaaien van klaver is een maatregel die extra insecten lokt en alsnog de voor de landbouwer ongewenste onkruiden onderdrukt;
- keverbermen zijn opgeploegde en dus licht verhoogde grasbermen die worden ingezaaid met pollenvormende grassen en doorheen (grote) akkerpercelen lopen (zie maatregel S85.4. Keverbermen);
- onbespoten en onbemeste grasstroken die pas na 15 juli worden gemaaid; dun inzaaien (10 kg/ha); nog voordeliger is het om inheemse en streekeigen kruidachtige planten mee in te zaaien (uitheemse soorten of streekvreemde variëteiten zijn evenwel te mijden);
- een duorand: is een strook die met een graskruidenmengsel wordt ingezaaid en begin april (vóór het broedseizoen) gemaaid wordt en vervolgens opnieuw wordt gemaaid na 15 juli. Een parallel lopende, naastliggende grasstrook wordt om de twee jaar gemaaid in de maand augustus of beter nog jaarlijks maar dan enkel voor de helft. Op die manier is er altijd een lage en een hoge grasstrook aanwezig waarin het voedsel (insecten) gemakkelijk bereikbaar is en ook dekking aanwezig is; de hoge grasstrook komt als vanggewas direct naast het perceel te liggen; de korte strook wordt langs de buitenkant gelegd en kan eventueel langs een sloot lopen, wat ook de toegang voor waterloopbeheerders vereenvoudigt;

Foto: Kruidenrijke triorand te Waasmont (Foto: VLM).

- nog beter dan de duorand is de triorand. Dit zijn drie parallelle stroken waarvan er twee in het voorjaar kort gehouden worden en één strook ruig blijft. Bij een duorand is de 'korte' rand immers tegen juni al fors gegroeid en daardoor minder toegankelijk voor vogels. In een korte rand kunnen patrijzenkuikens makkelijker foerageren terwijl dekking (ruige rand) vlakbij is. Door het kort houden, wordt niet in de korte rand gebroed en kunnen bij het maaien geen nesten verloren gaan. Het maaien gebeurt bij voorkeur met een bloter; indien die niet beschikbaar is, wordt de maaibalk op 30-40cm hoogte ingesteld;

Figuur: Beheerpatroon van een triorand (figuur technische richtlijn akkervogels/VLM).

- een zonnerand is een strook van 1 meter breedte tussen grasruigte en akkerland die kaal gehouden wordt of waarop slechts een ijle en lage vegetatiegroei mogelijk is. De strook moet de Patrijs (en vooral de kuikens) toelaten om zich te drogen na regen of dauw. In de zomer kan het ook worden gebruikt als stofbad. Het ingroeien van wortelstokkonkruiden vanuit de veldrand moet vermeden worden;
- onbespoten stroken grond kunnen onbewerkt blijven liggen tot in de zomer (van 1 maart tot 15 juli) en worden dan pas ingezaaid. Hierop kunnen zich dan spontaan allerlei kruiden ontwikkelen.

Randen voor Patrijzen worden bij voorkeur aangelegd op 100 m van verstoringgevoelige plekken, zoals verharde wegen en bebouwing, en op 150 m van bossen.

S84

5

Foto: Graanrand te Neerlanden (foto VLM).

S84.2. Overhouden van wintervoedsel.

Volwassen patrijzen eten 's winters allerlei zaden en naargelang de beschikbaarheid ook graanresten en kiemplantjes. Om voldoende wintervoedsel te verschaffen kunnen volgende maatregelen worden toegepast:

- overhouden van onbespoten graanstoppels die de gehele winter blijven liggen en om de vogels dekking en beschutting te bieden. De stoppel blijft tenminste staan tot begin april. Dit gebeurt bij voorkeur na een teelt van zomergerst, maar ook andere graangewassen waaronder triticale (= kruising tussen tarwe en rogge), gerst, tarwe en spelt komen hiervoor in aanmerking. Toepassing van kiemingsremmers levert een volledig kale stoppel op waarbij onkruidgroei geen kans krijgt;
- moderne oogstmethoden maken dat er weinig gewasresten op de akkers achterblijven. Het bewust achterlaten van graanresten kan hieraan verhelpen maar daarvoor moeten er voldoende graankorrels achterblijven om effect te hebben: voor Patrijs minstens 50 korrels/m² én daarnaast moeten er ook nog voldoende (on)kruiden achterblijven;
- bijvoederen door het uitgooien van granen is een noodmaatregel die vaak door jagers wordt toegepast. Om predatie te voorkomen worden meerdere voederplaatsen verspreid aangelegd en worden ze regelmatig verplaatst. Ze worden ook afgeschermd door een raamwerk of opgetrokken uit een vlechtwerk van takken;
- randstroken of vlakken waarop vogelvoedselgewassen worden gekweekt, zoals kool (tweejarig), quinoa, vlas of granen. Ze worden in het vroege voorjaar gezaaid en blijven twee jaar staan. Ze leveren veel zaad tijdens de winter en dekking gedurende het gehele jaar. Vlakken of stroken van ongeveer 0,2 ha zijn zeer geschikt. Het overhouden van een strook graan is een arbeidsarm alternatief en gebeurt op een zonnige en droge plaats.

S84.3. Verschaffen van nestgelegenheid en dekking.

Patrijzen broeden vaak in graanvelden, dichtbij de rand, maar verkiezen ook dikwijls ruige grasbermen waar het nest onder overhangend oud gras wordt verstopt. Ook heggen en houtkanten met overhangende takken evenals individuele struiken of struikgroepen zijn geschikt. Tijdens de rest van het jaar is ruigte van ongeveer 0,5 m hoog ideaal op voorwaarde dat er onderaan gemakkelijk toegang is voor de vogels. Bij verstoring drukken Patrijzen zich eerst tegen de grond om zich vertrouwend op hun camouflagekleuren te verstoppen. Lukt dit niet, dan vliegen ze liefst naar dekking binnen de 200 m van hun vluchtplek. Een netwerk van dekkinggevend vegetatie verspreid over een groot gebied is daarom beter dan alle inspanningen te concentreren op één relatief groot perceel (figuur 2). Op deze manier kunnen ook meer patrijzenkoppels een nestplaats vinden. Patrijzen zijn tijdens de paartijd erg territoriaal en gaan heftig tekeer tegen soortgenoten die ze in het zicht krijgen. De nestplaatsen raken daardoor verdeeld waarbij ze uit het zichtveld kunnen blijven van andere broedkoppels.

Foto: Kruidenrijke keverberm doorheen een grootschalige akker (foto Econnection).

S84.4. Keverbermen.

Keverbermen zijn smalle kruiden(rijke) - al dan niet ingezaaide - grasgangen of kruidenstroken van gemiddeld 2 m breed die dwars door ofwel voor een gedeelte doorheen een akker lopen parallel met de ploegvoer en de gewasrijen. Ze vormen een kleine terreinverhoging van ongeveer 40 cm die wordt opgeworpen door evenwijdig aan elkaar twee opstaande ploegvoren te trekken die tegen elkaar komen te liggen. Ze worden zodanig aangelegd dat ze de groundbewerking en de overige landbouwactiviteiten zo weinig mogelijk hinderen. De bermen doorbreken grote perceeloppervlakken en kunnen geschikte terreinen met elkaar verbinden of de afstand ertussen verminderen. Op (één van) de beide uiteinden kan alsnog een gewas worden ingezaaid om de doorgang voor landbouwvoertuigen te vergemakkelijken. Er worden bij voorkeur pollenvormende grassen ingezaaid zoals Kroppaar, Gestreepte witbol en Timoteegrass (aandeel ongeveer 30%) in combinatie met andere grassoorten of (akker)kruiden. De grasstroken worden verschillende jaren aangehouden en kunnen tussendoor worden gemaaid. Maaien om de drie jaar is voor de Patrijs in principe voldoende omdat dan overjarige grassen kunnen worden overgehouden die de Patrijs broedgelegenheid bieden. Op brede bermen kan de buitenste meter wel jaarlijks gemaaid worden; de rest driejaarlijks. Gefaseerd maaien is altijd aan te bevelen (b.v. jaarlijks 1/3 van het geheel). In het jaar van aanleg zijn twee à drie maaibeurten zinvol voor een goede vestiging van de graszode.

S84.5. Aangepaste maaiwijze.

Veel groundbroedende vogels vertrouwen op hun camouflage en hebben de gewoonte zich tegen de rond te drukken i.p.v. weg te vliegen. Daardoor gebeurt het dat dieren in de maaibalk terecht komen en worden gedood en/of ook het legsel wordt vernield. Om dit te voorkomen werd vroeger een "wildredder" langs of voor de trekker bevestigd, maar deze zijn tegenwoordig nog weinig efficiënt omwille van de snelheid waarmee wordt geogst. Het principe van een wildredder bestaat uit het aanbrengen van kettingen, staven of gelijkaardige (veer)stangen voor de maaibalk of aan een boom erlangs. Bij het maaien worden de vogels die zich tegen de ground drukken opgeschrikt en gedwongen om elders een toevlucht te zoeken. De methode is enkel nog inzetbaar wanneer de snelheid van het maaien wordt aangepast. Legsels worden hiermee niet gespaard. Wanneer tijdens het maaien centraal in het perceel wordt gestart en (cirkelvormig) van binnen naar buiten wordt gewerkt kunnen Patrijzen wel veel gemakkelijker vluchten.

Door de maaibalk op een hoogte van 30-40 cm in te stellen, kunnen de broedende vogels gespaard blijven. Op deze hoogte worden wel de bloeistengels afgemaaid maar blijven de dieren ongeschonden. In akkers kan een aangepaste oogstechniek toegepast worden waarbij er van buiten naar binnen wordt geogst (spiraalvormig). Dit geeft de Patrijs een grotere kans om te vluchten.

S84.6. Voorzien van maalsteentjes.

In velden met fijnkorrelige bodemstructuur is het mogelijk om hoopjes grof rijnzand aan te brengen die gebruikt kunnen worden als maalsteentjes voor Patrijs en andere vogels (geen duurzame methode, maar kan in sommige gevallen wel zijn nut hebben).

Financierings- en ondersteuningmogelijkheden

Algemeen

- Ondersteuning gemeentelijk natuurbeleid
- Subsidie voor de aankoop van natuurgebieden
- Landschapsteam

Soortgericht

- Bijzonder natuurbeschermingsproject

Habitatgericht

- Beheerovereenkomst soortenrijke graslanden en akkers
- Beheerovereenkomst perceelsrandenbeheer (optie maaien na 15 juli)
- Beheerovereenkomst soortenbescherming akkervogels: gemengde grasstroken
- Beheerovereenkomst soortenbescherming akkervogels: opgeploegde gemengde grasstroken
- Beheerovereenkomst soortenbescherming akkervogels: vogelvoedselgewassen
- Beheerovereenkomst soortenbescherming akkervogels: winterstoppels
- Beheerovereenkomst soortenbescherming akkervogels: graanranden
- Beheerovereenkomst aanplant en onderhoud van kleine landschapselementen
- Beheerovereenkomst onderhoud van kleine landschapselementen

Lopende initiatieven

Akkerreservaten

Momenteel zijn verschillende reservaten voor akkervogels aangelegd o.m. 'Bethlehem' (Honsel - Meldert), 'Blinde Ezel' (Nerm - Hoegaarden), 'Egypte' (Nerm - Hoegaarden), 'Grote Kouter' (Vertrijk - Boutersem), 'Katerspoel' (Nerm - Hoegaarden), 'Pertseveld' (Hoksem - Hoegaarden). Deze worden beheerd door Natuurpunt. Ook in West-Brabant zijn ondertussen akkerreservaten aangelegd.

Opvolgings- en evaluatiemogelijkheden

Zichtwaarneming

Inventarisatie gebeurt het best op zicht, waarbij de krakende en raspende roep van de vogel ('kar-wit, kar-wit' of 'kurr-ik, kurr-ik') op zijn aanwezigheid attent kan maken. Omdat de vogel ook jachtwild is, kan dit gebeuren in samenwerking met wildbeheereenheden.

Referenties & verdere informatie

Publicaties

- Dochy O. & Hens M. (2005). Van de stakkers van de akkers naar de helden van de velden. Beschermingsmaatregelen voor akkervogels. Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud IN.R.2005.01, Brussel, i.s.m. het provinciebestuur West-Vlaanderen, Brugge. 108 pp.
- INBO (2008) Voorstel tot maatregelen in het kader van de 'verbetering van de staat van instandhouding van patrijs', in uitvoering van artikel 4§3 3° van het openingsbesluit. Nota INBO & ANB. 8 pp.
- Jenny M., Weibel U., Lugin B., Josephy B., Regamey J-L. & Zbinden L. (2002). Wildtiere Rebhuhn Schlussbericht 1991-2000. Schriftenreihe Umwelt Nr.335. Bundesamt für Umwelt, Wald und Landschaft.
- Kuijper D.P.J. (2007). De Patrijs in Nederland. Oorzaken van achteruitgang en mogelijkheden voor herstel. Altenburg en Wymenga Rapport 931. 38 pp.
- Moorcroft D., Whittingham M., Bradbury R. & Wilson J. (2002). The selection of stubble fields by wintering granivorous birds reflecting vegetation cover and food abundance. *Journal of Applied Ecology* 39: p. 535-547.
- Vermeersch, G. & Anselin, A. (2009). Broedvogels in Vlaanderen in 2006-2007. Recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 3, Brussel. 102 p.
- Vermeersch G. Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriëls J. & Van Der Krieken B. (2004). Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 23, Brussel. 496 pp.

Websites

- www.inbo.be/content/page.asp?pid=FAU_VO_akkervogels
- www.velpe-mene.be/files/str_akkervogels.htm
- www.velpe-mene.be/nbakkerreservaten.htm
- users.skynet.be/bk239928/html/dutch/akkervodraaiboek.htm
- www.inbo.be/docupload/3042.pdf
- www.waarnemingen.be
- www.vlm.be

Folders

- Akkervogels. Evenwicht tussen landbouw en natuur. Vogelwerkgroep fruitstreek.
- Beheerovereenkomsten akkervogels. Vlaamse Landmaatschappij.

Advies

- Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)
- Vlaamse Landmaatschappij (VLM)

S84

S84

10

